

Sant Pau de Riu-sec: priorat hospitaler i possible establiment templar. Noves aportacions al coneixement de la seva història

256

Joan Fuguet i Sans

Des del segle XIX, tots els estudis que s'han fet sobre Sant Pau de Riu-sec (Sabadell) han vinculat el lloc amb l'orde de l'Hospital. Des de l'inici, s'intentà demostrar que Sant Pau, abans d'ésser santjoanista, havia estat un feu dels templers de Barberà. No ho aconseguiren, car l'erraren en confondre Barberà del Vallès amb l'homònim de la Conca tarragonina. Amb el present article no tan sols s'aclareix definitivament l'errada, sinó que, amb nova documentació, s'amplia la història del lloc. Finalment, s'argumenta de bell nou la pertinença de Riu-sec al Temple, en el sentit que, malgrat no disposar de documentació que ho acrediti, el fet de trobar-se Sant Pau dins l'àrea templera de Palau-solità, i en no haver-hi altres dominis hospitalers en el mateix territori, sembla indiscutible que, com les altres possessions veïnes, Sant Pau passés a l'Hospital en extingir-se el Temple.

Introducció

En el meu estudi sobre l'arquitectura dels templers a Catalunya¹ no hi figura Sant Pau de Riu-sec; és un dels pocs establiments d'una certa entitat que manca a l'inventari exhaustiu que vaig intentar fer. En el decurs de la redacció del IV (i darrer) volum d'una col·lecció de guies² (que és una síntesi dels edificis templers estudiats, més la presentació de l'arquitectura catalana de l'orde de l'Hospital), vaig decidir incorporar-hi la història i l'edifici de Sant Pau per omplir així la llacuna. Posat a estudiar-lo, després de llegir la bibliografia i fer la pertinent recerca arxivística, em vaig adonar de la dificultat que comportava presentar-lo directament amb el format i l'estil de la guia. El coneixement que fins avui es té de la història de Sant Pau de Riu-sec (no pas de l'edifici)³ és

mínim i la bibliografia existent té més d'un error cabdal i moltes llacunes. Així doncs, per aclarir, esmenar i ampliar, s'imposava, com a mínim, l'extensió d'un article; només així podia replantejar i oferir una història diferent, força més ampla i basada en els documents, del priorat de Sant Pau de Riu-sec.

Actualment, Sant Pau de Riu-sec és una capella romànica del terme de Sabadell que té una casa del segle XVIII al costat. Tanmateix, el lloc és una fundació molt més antiga. Recentment, al subsòl de l'església, s'han posat al descobert estructures i materials que semblen identificar l'assentament amb una vil·la romana del segle I.

Els primers documents que parlen del territori de Riu-sec són de finals del segle X i es refereixen a explotacions agràries del veí monestir de Sant Cugat. Poc després, ja en la primera meitat del segle XI, es

troben notícies concretes relatives a l'església de Sant Pau, consagrada el 1054 pel bisbe de Barcelona, la qual hauria servit una reduïda comunitat pagesa establerta allí en data incerta.¹

Riu-sec, un possible establiment templer

Malgrat no haver-hi cap document que ho acrediti, sembla que a mitjan segle XII, Riu-sec passà a ser domini de l'orde del Temple. La hipòtesi fou formulada per primer cop per l'historiador sabadellenc Antoni Bosch i Cardellach (1758-1829) a *Memorias de Sabadell antiguo y su término*, publicades l'any 1882 i reeditades recentment amb un altre títol.² Bosch utilitzà tres arguments per a justificar la pertinença al Temple. Primer, Riu-sec hauria format part del castell de Barberà, pròxim a Sabadell, que Ramon Berenguer IV donà als templers el 1143; segon, l'estructura i l'estil arquitectònic de l'església de Sant Pau són en bona part del segle XII, i tercer, Sant Pau era de l'orde de l'Hospital, institució que havia heretat la major part de béns del Temple.³

L'escàs coneixement que es tenia a començaments del segle XIX –quan Bosch escrivia– de l'establiment de l'orde del Temple a Catalunya li permetia fer hipòtesis (com féu) sobre quin era el castell de Barberà que Ramon Berenguer IV havia donat al Temple, els anys 1134 i 1145. Però després de la publicació, l'any 1910, de *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*⁴ quedava clar que el castell en qüestió era el de Barberà de la Conca. Doncs bé, així i tot, la major part d'estudiosos que han escrit sobre Riu-sec després de Bosch han continuat emprant l'argument equivocat.⁵ Tanmateix, tot i que ningú no s'ha adonat de l'error, no tothom ha tractat el tema de la mateixa manera. Hi ha hagut des de qui no veient les coses clares ha obviat parlar dels templers,⁶ qui, amb cautela, ha dit que la hipòtesi d'un Riu-sec templer era atractiva però, ara per ara, no demostrada,⁷ fins a qui ni tan sols ha parlat d'hipòtesi sinó que, amb lleugeresa, ha afirmat que Ramon Berenguer IV va donar Riu-sec als templers.

Pel que fa al tercer argument emprat per Bosch en suport de la hipòtesi, val a dir que continua essent vàlid actualment i que ja ho era el 1759, quan el gran

257

1 J. FUGUET SANS, *L'arquitectura dels templers a Catalunya*, Barcelona: R. Dalmau, 1995.

2 J. FUGUET SANS, *Templers i hospitalers* (I, II, III...), Barcelona: R. Dalmau, 1997, 1998, 2000...

3 Aquest es coneix molt bé, car a més de rebre l'atenció dels estudiosos del romànic (J. PUIG I CADAFALECH [et al.], *L'arquitectura romànica a Catalunya*, II, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1911, p. 299, 300, 302, 313 i 351; R. VALL I RIMBLAS; A. MASVIDAL I SALAVERD, *El romànic del Vallès*, Sabadell, 1983, p. 254...) ha estat objecte en les darreres dècades d'importants treballs de toponímia, arqueologia i anàlisi estructural i estilística de la fàbrica (P. MANÉ; P. ROCA; A. ROIG, "Estudis sobre Sant Pau de Riu-sec", *Arrahona*, II època, núm. 7 (1979), p. 19-38; E. CARBONELL; R. MARCET; A. ROIG, "Sant Pau de Riu-sec. Resultats d'una primera etapa d'excavacions. Juliol-setembre 1979", *Arrahona*, II època, núm. 9 (1980), p. 31-40; L. FERNÁNDEZ LÓPEZ; R. VALL I RIMBLAS; A. ROIG I DEULOFEU, "Sant Pau de Riu-sec (Sabadell)", dins *Catalunya Romànica*, XVIII, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 153-155; A. MAURI, *L'església de Sant Pau de Riu-sec (Sabadell, Vallès Occidental*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1996 (Quaderns de Patrimoni, Monografia; III)).

4 L'any 1921 es publicà una còpia del segle XVIII de l'acta de consagració de l'església de Sant Pau ("Acta de consagració de l'església de Sant Pau de Riu-sec", *Nostra Comarca: Butlletí del Centre Excursionista del Vallès i del Centre Excursionista Sabadell*, núm. 1, p. 6-10). A l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya he trobat una còpia d'aquest document feta l'any 1600 pel notari Joan Terés de Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó (d'ara endavant ACA), Arxiu del Gran Priorat de Catalunya (d'ara endavant AGP), núm. 22.

5 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales de la Villa de Sabadell desde el año 987 hasta el de 1770*, [edició de la Fundació Bosch i Cardellach, en ocasió del 50è aniversari, transcripció del manuscrit existent a l'Arxiu Històric de Sabadell], Sabadell, 1992, 2 v.

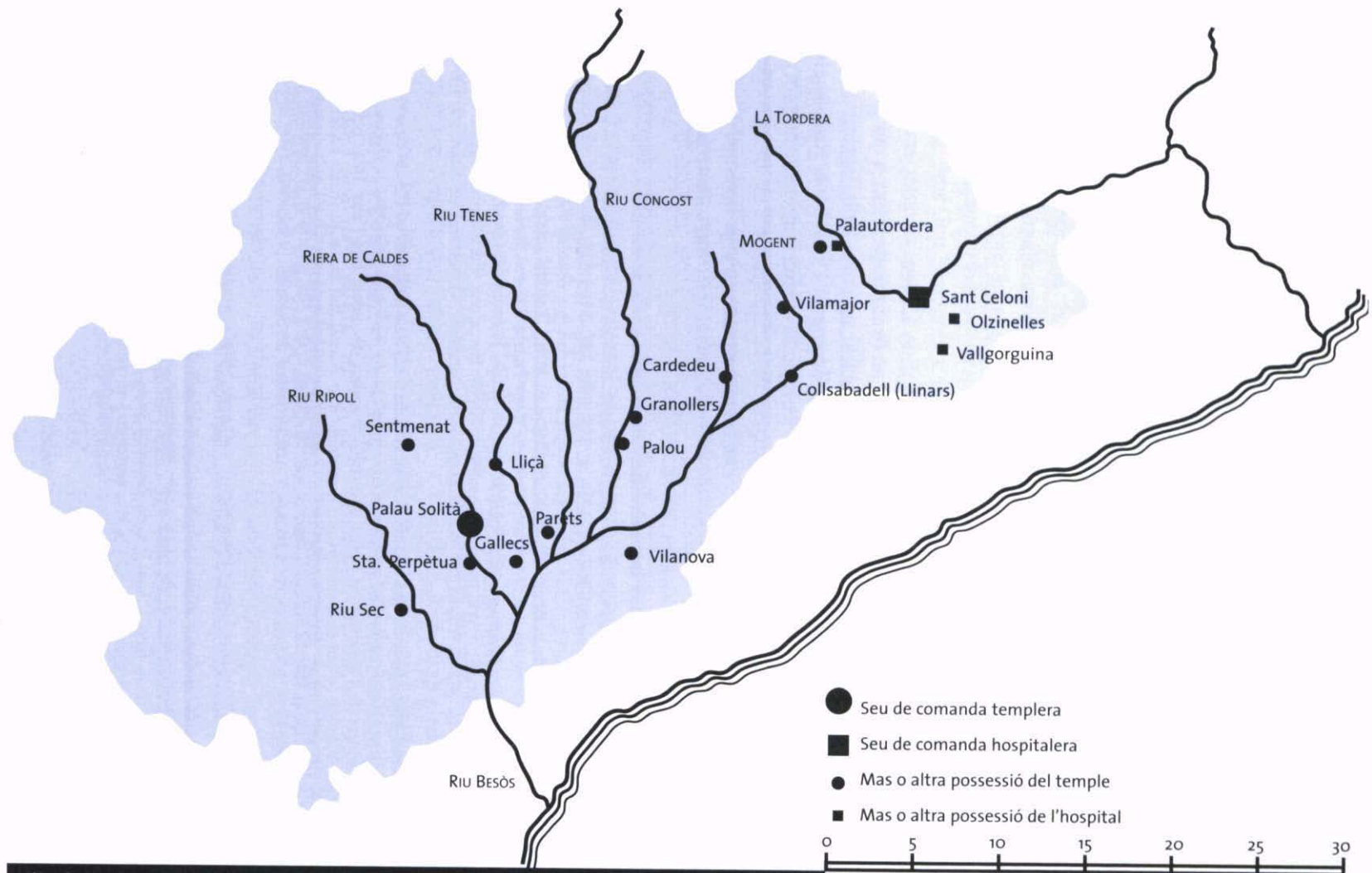
6 Ibídem, p. 55-56.

7 J. MIRET I SANS, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, p. 25-27, 157, 168, 343-347.

8 J. M. CANALS, *Sant Pau de Riu-sec de Sabadell*. Dades cronològiques, Sabadell, 1974; P. MANÉ; P. ROCA; A. ROIG, "Estudis sobre Sant Pau...", op. cit.; J. FARELL I DOMINGO, "Sant Vicenç de Jonqueres", dins *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 6: *El Vallès i el Maresme*, Barcelona: FEC, 1982, p. 162; A. ROIG, "Sant Pau de Riu-sec (Sabadell)", dins *L'arqueologia a Catalunya*, avui, Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1983 (2a ed., corregida), p. 165; R. VALL I RIMBLAS; A. MASVIDAL I SALAVERD, *El romànic...* op. cit.; A. MAURI, *L'església de Sant Pau...* op. cit.; L. FERNÁNDEZ LÓPEZ; R. VALL I RIMBLAS; A. ROIG I DEULOFEU, "Sant Pau..." op. cit.

9 M. CARRERAS I COSTAJUSSÀ, *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell, 1967.

10 A. MAURI, *Sant Pau de Riu-sec...* op. cit., p. 38.

Plànol 1. Possessions dels ordres del Temple i de l'Hospital al Vallès al segle XIII. Elaboració pròpia.

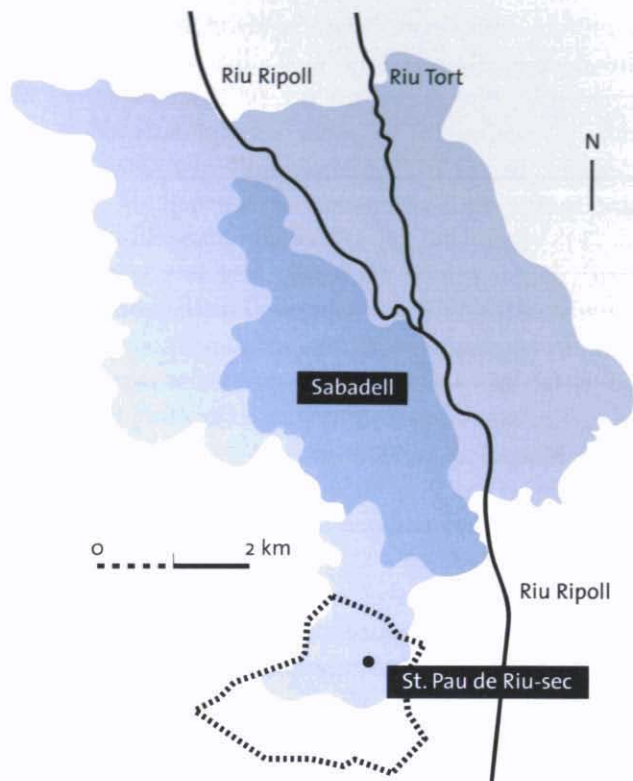
prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan, fra Francesc de Cahors, va encarregar a un grup de juristes una "consulta" documentada de les pertinences que l'orde tenia al Principat de Catalunya.¹¹ En no trobar cap document relatiu a la donació de Sant Pau de Riu-sec (ni al Temple ni a l'Hospital), els juristes deien que era "*verosimil que [Sant Pau] fuesse porción que en lo antiguo perteneció a la Religión de los templarios y se aplicó en la extinción de estos a la Religión de San Juan de Jerusalén*".

En no disposar encara d'un estudi monogràfic exhaustiu sobre la comanda de Palau-solità¹² (del qual hauria estat dependència Sant Pau de Riu-sec), la història templera d'aquest establiment resta totalment a les fosques. Així doncs, avui com ahir, com que no es coneix cap document en què figuri la donació de Sant Pau al Temple o a l'Hospital, veiem com a versemblant que hagués estat una possessió templera que en ser extingit el Temple passés a l'Hospital. Si tenim en compte l'enorme patrimoni, espars per tot el Vallès, que tenia la comanda templera de Palau-solità,¹³ no ha de resultar estrany que Sant Pau fos un dels molts alous que en data incerta el Temple adquirí al Vallès. Les característiques i l'extensió del lloc el tipifiquen com una d'aquelles explotacions agropecuàries que l'orde controlava arreu del país, i molt especialment al Vallès. Amb la particularitat que Riu-sec constituïa un nucli de dos o més masos dotats d'una capella amb funció parroquial, la qual cosa pot donar idea de la importància relativa del lloc.

Riu-sec, un priorat hospitaler

La historiografia, de Bosch i Cardellach fins avui

Si analitzem la bibliografia que tracta Riu-sec des dels *Anales* o les *Memorias* de Bosch fins a les darreres publicacions, ens adonarem que la història hospitalera coixeja del mateix peu que la templera. Malgrat que Bosch recollí nombroses notícies documentals que posen en evidència la vinculació senyo-

Plànol 2. Situació de Sant Pau dins el terme de Sabadell. Font: L'Església de Sant Pau de Riu-sec, Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, 1997, (*Quaderns de Patrimoni*; 3), p. 8.

rial de Sant Pau amb l'orde de l'Hospital des que l'heretà l'orde del Temple fins al segle XIX, la major part d'estudiosos que han tractat el tema després de Bosch afirmen que el domini hospitaler sobre Riu-sec acabà el 1325, en què la quadra passà a dependre del senyoriu de Sabadell; i que aquest, l'any 1471, aconseguí del rei Joan II que Riu-sec fos unit al seu terme. Com que aqueixes afirmacions són fetes sense cap aportació documental, cal interpretar que hom ha utilitzat la informació procedent de Bosch,¹⁴ el qual en cap moment (sobretot en la notícia de 1325) no diu que l'Hospital perdés els drets senyorials que tenia sobre Riu-sec. Tanmateix, cal reconèixer que aquestes prerrogatives dominicals sobre Riu-sec en les notes de Bosch no queden gaire clares i són, com

11 ACA. AGP, núm. 685, quadernet s/n: "Còpia de la Consulta...", 1759 (consulta núm. 246).

12 Hi ha dues aproximacions: J. VILAGINÉS, "Els templers al Vallès", dins *Notes 4*, Mollet del Vallès: Sala Fiveller, Ajuntament de Mollet, 1990, p. 7-28; i J. FUGUET SANS, "Els templers a Barcelona", *L'Avenç*, núm. 133 (1990), p. 6-15, però ni a l'una ni a l'altra no es diu res de Riu-sec.

13 Vegeu el mapa adjunt i els articles de J. VILAGINÉS i J. FUGUET citats a la nota anterior.

14 A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales... op. cit.*, vol. I, p. 74-75 i 134-136.

a mínim, complexes.¹⁵ Però aquesta situació era ben freqüent en l'Antic Règim; sovint en produir-se la transacció d'un senyoriu no es traspassava tot el domini,¹⁶ i això mateix podia haver passat amb l'orde de l'Hospital el 1471, quan Joan II annexionà la quadra de Riu-sec a la senyoria de Sabadell.

La vinculació de l'Hospital amb Riu-sec més enllà del segle XV continuarà fent-se palesa en les notes de Bosch,¹⁷ però no passa el mateix amb tots els estudiosos posteriors; dels comentaris que alguns fan en parlar dels priors de Sant Pau, no se'n pot inferir la pertinença d'aquests clergues a l'orde de Sant Joan (o de Malta).

260 La documentació sobre Riu-sec a l'Arxiu del Gran Priorat

Si per a l'estudi de l'època templera de Riu-sec és escassa o nul·la la documentació, per al període sant-joanista és abundant. Una incursió mínima als fons de la comanda de Barcelona¹⁸ de l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya permet aplegar un bon nombre de notícies dels segles XIV al XIX, entre les quals són especialment interessants les visites de milloraments dels segles XVII i XVIII i un expedient del XVIII.

En la documentació hospitalera, des del primer moment, s'aprecia que Riu-sec esdevingué priorat sota l'orde de Sant Joan; és a dir, una mena de parrò-

quia que no depenia del bisbe sinó del comanador, en aqueix cas de Barcelona. Molt sovint les esglésies que havien estat de patronatge templer quan passaren a l'Hospital esdevingueren priorats;¹⁹ és possible que això hagués passat també amb Sant Pau de Riu-sec.

Pel que fa al segle XIV, en aquesta breu recerca no hem trobat cap document d'aquest període (segur que n'hi ha), però sí una notícia indirecta en una visita prioral del segle XVIII. Allí s'hi pot veure com en els primers temps de domini hospitaler (segle XIV) el comanador de Barcelona gaudia de la jurisdicció civil, alta i baixa, sobre el lloc.²⁰

En la documentació del segle XV s'aprecia que els comanadors²¹ encara tenien el domini eminent sobre Riu-sec (tota la quadra o una part). Per exemple, l'any 1465, quan el comanador, fra Joan de Barutell, establia a cens el mas Febrer,²² que formava part de Riu-sec, a un tal Antoni Abelló, àlies Puig de la Parra de Sant Pau de Riu-sec; i uns anys després, el 1469, quan el mateix comanador permutava amb el noble Guerau de Marimon per un censal de 8 lliures els rèdits de Sant Pau i d'altres llocs del Vallès, més "lo dret y jurisdicció [que tenia el comanador] en la sglésia parrochial de Sant Pau de Riusech",²³ transacció que anul·là el següent comanador, fra Joan Ramon de Cardona, l'any 1484, al·legant que el capítol provincial de l'orde no l'havia aprovada.²⁴ Aquesta anul·lació (de drets i jurisdicció del comanador sobre Riu-sec) produïda tretze anys després de l'annexió de la quadra a la senyoria de Sabadell, mostra que l'Hospital conservava parcel·les de poder senyorial a Riu-sec.

Durant el segle XVI es documenta –en concret l'any 1581– l'arrendament que féu, per tres anys, el comanador de Barcelona, fra Ramon Fortuny, a un tal Francesc Albareda, paraire de la vila de Martorell, dels "censos, delmes, fruits, rèdits, primícies, tasques, agraris y la meitat dels lluïsmes" que pertocaven a la comanda en el territori del Vallès; entre altres hi figuraven els de Sant Pau de Riu-sec.²⁵ També hi ha documentada una col·lació del priorat de Riu-sec, l'any 1515.²⁶

Pel segle XVII i el següent la documentació més important és la que fa referència a les visites de milloraments. Si bé aquestes visites eren irrellevants, en la visita de 1661 s'explicava que a la quadra de

Fotografia 1. Vista de la part posterior de Sant Pau. s.d. Autor: Lluís Mas (AHS).

Riu-sec hi havia dues cases que eren de feligresos de la parròquia de Sant Pau, i que per aquell servei l'una pagava delme i primícia, mentre que l'altra només en pagava una part. També informava que el comanador de Barcelona feia la *presentatio* i el *conferimus* per a la provisió de prior, i restava per al bisbe l'*aprobatio*.¹⁵

D'aquest segle és també una notícia curiosa de l'any 1681: un robatori a l'església de Sant Pau. A causa d'aquest fet, el comanador manà al prior que, des de la trona, n'exigís la restitució sota pena d'excomunió. Malgrat tot, no sembla que l'exhort tingués èxit en l'intent de recuperació de l'objecte furtat.¹⁶

Pel que fa a la documentació del segle XVIII hi ha la visita de 1775¹⁷ que destaca per la seva major riquesa informativa respecte l'anterior. D'antuvi, el 1775,¹⁸ el visitador definia el terme de Riu-sec amb les afrontacions: a llevant, amb el terme de Sabadell i part amb el de Barberà, a migdia i a ponent amb el

de Cerdanyola, i a tramuntana amb el de Terrassa. Anotava seguidament que el comanador rebia diferents censals, i el lluíisme en el cas de traspàs o alienació de cases i terres. Després, en fer la visita de la casa, deia que vulgarment hom l'anomenava "torre de Sant Pau"; que tenia una església dedicada a sant Pau de Narbona, que era pròpia del comanador i que no hi tenia a veure el bisbe. També deia que l'església era la parroquial de les dues cases que hi havia a Riu-sec; que llurs habitants eren homes propis, solius i afocats del comanador; que aquest nomenava i posava el prior, que de fet era el "párroco" de l'església, el qual, com a tal, tenia obligació de celebrar-hi missa els dies de precepte i d'administrar els sagraments als feligresos. Afegia que aquests li pagaven delme de tots els fruits: "ço és, la casa dita d'en Borrell, de onse una, y la de Vives, vuy posseïda per los reverends prior y convent de Nostra Senyora del Bonsuccés, Orde de Servitas, de divuit, una".

15 Hi apareixen diversos personatges i institucions (l'abat de l'Estany, el Paborde de Sant Salvador de Sabadell, uns Montredó de Vic...) amb drets sobre el lloc.

16 És coneguda la permuta del senyoriu sobre Tortosa (1294) entre l'orde del Temple i el rei. Els templers perderen el domini eminent sobre el lloc a benefici de la Corona, però retingueren indefinidament parcel·les del poder senyorial (vegeu J. FUGUET SANS, "Fortificacions menors i altre patrimoni retingut pels templers a Tortosa després de la permuta de 1294", *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 28 (1998), CSIC, p. 293-309).

17 Per exemple quan l'any 1638, referint-se a un prior de Sant Pau, diu: "*Ignoramos si el Reverendo Arús era profeso de la Religión de Malta, como era menester para ser Rector de aquella Iglesia, perteneciente a dicha Religión*"; o quan al segle XVIII parla de fra Feliu Llobet i fra Jaume Alemany, com a priors encarregats de la parròquia (vegeu A. BOSCH I CARDELLACH, *Anales de la Villa... op. cit.*, vol. II, p. 67 i 244-445; i A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell: segunda parte 1787-1804*, Sabadell: Archivo Histórico Municipal, 1944, p. 253).

18 Després de l'extinció del Temple (1312), contràriament a allò que fou normal, la comanda templera de Palau-solità no esdevingué comanda hospitalera i tot el seu patrimoni passà a ser administrat per la casa santjoanista de Barcelona.

19 Com succeí, entre moltes altres, amb les de Sant Cristòfol de Selma (Alt Camp), Sant Martí de Puig-reig (Berguedà), Sant Jaume de Corbins (Segrià)... (vegeu J. FUGUET SANS, *L'arquitectura dels templers... op. cit.*, p. 264, 308, 180..., respectivament).

20 Vegeu més endavant la visita de milloraments de l'any 1775.

21 Ídem.

22 "[...] ab terres, honors y possessions, baix domini y alou del comanador [...] ab lo pacte de haver de donar tots anys al dit comanador 30 lliures barceloneses de cens y de tenir-lo baix la sua senyoria". ACA. AGP, núm. 21 bis, quadernet 3r, f. 65r.

23 ACA. AGP, núm. 21bis, quadernet 3r, f. 69r.

24 Ibídem, f. 82v.

25 ACA. AGP, núm. 21 bis, "Extracte dels pergamins del caixó 1r de l'armari de Barcelona", pergami núm. 140.

26 ACA. AGP, núm. 1110, "Resum d'escriptures de l'arxiu de Sant Joan de Barcelona dels priorats de Rialp, Vilamur, Montanyana, Palanu, Talam i Riusec".

27 ACA. AGP, núm. 18: "Millores de la Comanda de Sant Joan de Barcelona fetes per lo Molt Illustre Sr. Balliu de Mallorca y Comanador de dita Comanda y de Vallfogona, 1661 y 1662, fra Don Pau d'Àger".

28 ACA. AGP, núm. 1110, "Resum escriptures, registre de 1681-1693".

29 ACA. AGP, núm. 14: "Visita de millores a la casa de Barcelona, a la Torre de Sant Joan del Clot y a Sant Pau de Riusech, any 1775".

30 Ibídem.

En un altre apartat d'aquesta visita de 1775 que es refereix a les jurisdiccions, diu que temps enrere els comanadors de Barcelona tenien la jurisdicció civil i criminal plena a la quadra de Sant Pau de Riu-sec, però que "de molts anys en esta part està abusada [sic] y no se exerceix per dit comanador sinó per lo batlle de la vila de Sabadell". També explica que segons "veu comuna y pública havia en dita quadra una carniceria contigua a la iglesia, de la qual se divisan alguns vestigis".

Finalment, el comanador mostrava les obres de millorament que havia fet a la teulada, a les parets, a l'interior de l'església... i passava després revista al temple: l'altar major, sota invocació de sant Pau de Narbona, el qual trobava decent, llevat d'una imatge de la mare de Déu —que, segons deia, caldria restaurar— i els altars del Roser i del sant Crist, el primer dels quals trobava decent però no el segon, on calia mudar el sant Crist i treure la imatge de Maria Santíssima "per causar irreverència". Acabava visitant el campanar, el fossar i la sagristia, on aixecava inventari de tots els objectes, les joies i els ornaments sagrats que s'hi guardaven.

Jaume Alemany, un prior conflictiu,
i la construcció de la casa del prior

Entre la documentació del segle XVIII, és interessant un plec de més de dos-cents fulls, corresponent a l'última dècada.³¹ Es tracta de l'expedient que l'orde va obrir al prevere santjoanista fra Jaume Alemany de Tarragó i Cardona,³² el 17 d'abril de 1795. El document recull àmplia informació sobre l'estat del priorat en aquells temps: dotació del prior, estat de la capella i construcció de la casa del prior.

El dia 3 de maig de 1794, fra Jaume Alemany presentava la renúncia al priorat de Sant Pau de Riu-

sec. El motiu al·legat: manca de còngrua (renda). Fra Alemany havia estat nomenat per a aquell càrrec, l'any 1788, pel gran prior de Catalunya, Nicolau Abrí i Descatllar. Pel que es veu, sis anys després encara no n'havia pres possessió.

Assabentada de l'afer, la Veneranda Assembla de Cavallers de Justícia de la Sagrada i Militar Religió de Sant Joan tractà el cas en diverses sessions i, finalment, el 3 de juliol de 1795 decidí formar-ne expedient.

Al l'expedient figura el següent. D'una banda, una certificació del bisbe de Barcelona, Eustaqui de Azara i Perera, datada el 26 de març de 1795, sobre la idoneïtat de fra Alemany per exercir de prior de Riu-sec. Explica el bisbe que en el nomenament de l'anterior prior, el seu antecessor, el bisbe Asensi Sales, ja va notar la manca de còngrua i que per aquell motiu no va aprovar el nomenament que havia fet el comanador a favor del clergue Francesc Amat. Com a conseqüència d'allò, d'aleshores ençà, a Riu-sec hi havia un ecònom que era el rector de Barberà. Al final, el bisbe afegeix que passarà a examen i aprovació el cas presentat de fra Alemany quan li consti la deguda congruïtat.

En segon lloc, tres actes, redactades per oficials de l'orde, sobre la transferència de tres benifets per augmentar la còngrua del prior de Riu-sec: un cens de 1.000 lliures del priorat de les Cases Antiques de Lleida, perquè no hi havia esperances que reconstruïssin l'església enderrocada;³⁴ un benefici de 4 lliures de la Mare de Déu de la Victòria del priorat de Palau, bisbat d'Urgell,³⁵ que tenien intenció d'extingir, i el benefici de Sant Miquel de la capella eremítica de Selma.³⁶

Finalment, també hi figura l'informe del fiscal, que diu que fra Alemany, tot i haver estat presentat pel gran prior Abrí Descatllar per a la vacant de Riu-

31 Es veu en aquesta frase una clara al·lusió a uns drets que l'Hospital considera que li foren conculcats.

32 ACA. AGP, núm. 22.

33 Aquest prior és un dels pocs que figura en la bibliografia sobre Riu-sec.

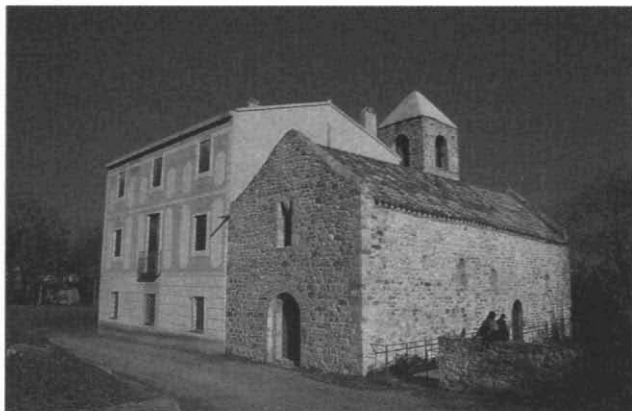
34 Les Cases Antiques (o Casa Antiga) de Lleida era la seu d'una de les dues comandes hospitaleres de la capital del Segrià (l'altra era Gardeny). Aquesta notícia és valuosa, car informa d'un fet que desconeixíem, la destrucció d'un temple que feia pocs anys que havia estat reedificat: J. FUGUET SANS, *Templers i hospitalers*, III, Barcelona: R. Dalmau, 2000, p. 33-36 i 61-62.

35 En aquest cas es refereix al priorat de Palau de Noguera, al Pallars Jussà (J. FUGUET SANS, *Templers i hospitalers*, III... op. cit., p. 94-95).

36 Selma, Alt Camp, és actualment un poble abandonat que pertany al municipi d'Aiguamúrcia. Va ser seu d'una comanda templera, primer, i hospitalera després. Suposo que quan diu "capella eremítica" es refereix a la capella del castell que restà abandonada en època moderna (J. FUGUET SANS, *Templers i hospitalers*, I, Barcelona: R. Dalmau, 1997, p. 22-24 i 78-81).

Fotografia 2. *Sant Pau de Riu-sec, interior, 1930.* Autor: Francesc Casañas (AHS).

Fotografia 3. L'església de Sant Pau de Riu-sec avui. Autor: Joan Fugueta i Sans.

264

sec, no havia complert el requisit principal de professar en la Sagrada Religió de Sant Joan, que s'havia absentat de la província per anar a la cort de Madrid i que havia desobeït el requeriment fet per l'Assemblea de Catalunya. Explica, a més, que Alemany no volia anar a residir a Riu-sec sota pretext que l'església estava malament, que faltava una casa per al prior i que no hi havia prou còngrua per viure. Sobre aquest aspecte, el fiscal conclou que, després d'haver-li augmentat la còngrua i atès es tracta d'una parròquia de dues cases, fra Alemany no té cap motiu per no acceptar.

Arribats a aquest punt de l'expedient, s'explica que la Veneranda Assemblea va comissionar dos comanadors per visitar el priorat de Riu-sec per veure què hi faltava; i que aquests comanadors trobaren el propietari de la casa més pròxima, Josep Borrell, amb molt bona disposició car, entre altres coses, prometia cedir el terreny per a construir-hi la casa del prior.

Finalment, el fiscal aconsellà el diocesà que s'examinés si fra Alemany persistia a resistir-se; i recomanà als comanadors que, juntament amb el diocesà, tractessin l'assumpte de l'admissió a examen del referit Alemany.

Al final de l'expedient s'hi afegí l'acta de la visita que s'havia fet a Riu-sec per a reconèixer les necessitats que tenia el priorat. La va fer el 9 de setembre de 1795 el comissari fra Antoni d'Erill, assistit per l'escrivà Josep Fuster i Corriol, notari públic de Barcelona. Després de reconèixer l'església, el comissari trobà que calia canviar el ferro que aguantava la llàntia de l'altar major, arrebossar

alguns panys de la paret interior del temple, fer una petita coberta sobre el portal a la part exterior perquè no entrés l'aigua a l'església, netejar la teulada i canviar algunes teules, fer un sagrari per a l'altar major i posar-hi un globus, compondre el frontal i dues imatges petites de sants de fusta del mateix altar major, canviar l'ara de l'altar del Roser, substituir el salpaser (caldereta i asperger) per un de nou i posar un crucifix a la sagristia. Després reconegué la roba, els ornaments i altres utensilis, molts dels quals –segons deia– estaven guardats en una calaixera de casa de Josep Borrell, pagès de la parròquia, per evitar que s'extraviessin. Finalment, explicava que l'església estava proveïda de tot allò que era necessari i que tenia un tern sencer, negre, de molt bon servei.

A continuació d'aquesta acta, l'expedient inclou altres actes relatives a les obres de restauració de l'església, al projecte de construcció de la casa del prior i a diverses diligències.

La primera es refereix a les obres que havia de fer a l'església el mestre de cases de Sabadell Joan Baptista Guiana, el qual es comprometé a fer-les per 18 lliures. Seguidament, el mateix Guiana suggerí el costat de migdia de l'església com a lloc més adequat per a construir-hi la casa prioral, i amb aquesta idea va prendre les mides per a fer el projecte i el pressupost.

La segona és el compromís de Josep Borrell de cessió d'una habitació de casa seva per a allotjament del prior mentre durés la construcció de la rectoria, i de donació dels terrenys per a construir la casa prioral.

En una altra acta, Josep Borrell declarava l'import del delme i altres drets que percebia cada any el prior de Riu-sec. El delme era d'unes 215 lliures. Cent les pagava ell per l'heretat i les terres de Riu-sec; unes altres cent, el prior del convent del Bonsuccés de la Religió de Servites de Barcelona, per l'heretat i les terres de Riu-sec, i les quinze restants, Josep Molins, pagès de Sant Quirze i Santa Julita, terme de Terrassa, per la terra que tenia a Riu-sec.

Finalment, encara hi ha una acta on consta que a l'església s'havien fet totes les obres de restauració proposades, i que el mestre Josep Guiana n'havia tingut cura.

Com a colofó dels fets que s'esdevingueren en els darrers anys del segle XVIII al priorat de Riu-sec, especificats amb tota mena de detalls en aquest expe-

dient, val la pena afegir alguns detalls relatius a aquest mateix episodi, recollits per Bosch.³⁷ Pel que es veu, fra Jaume Alemany el dia 16 d'agost de 1797, es presentà a Riu-sec a prendre possessió de son priorat. En aquells dies s'havien obert els fonaments de la casa del prior i, com que l'orientació no li agradà, el mestre de cases, per complaure'l, la canvià. Pocs dies, però, exercí son ofici de prior Jaume Alemany, car un mes després partia cap a Malta on l'esperava un càrrec important de l'orde (vicari general). Amb la llicència prèvia, deixà a Riu-sec un ecònom, el reverend Antoni Mitjans, que fins aleshores havia estat vicari de Mollet. L'any que durà la construcció de la rectoria, el reverend Mitjans residí a casa de Josep Borrell. No se sap si professà en la religió de Sant Joan com havia promès en prendre possessió, però el cert és que s'encarregà de la parròquia fins l'any 1830, en què morí. Fou enterrat al centre de la nau de la seva església.

Conclusions

Encara que no es conegui cap document (de donació, compra o permuta), és versemblant que Sant Pau de Riu-sec hagués estat una dependència de la comanda templera de Palau-solità. Tot fa pensar que podria haver entrat a formar part d'aquesta casa a mitjan segle XII, quan es verificaren la major part d'operacions tendents a la formació del seu gran patrimoni espars per tot el Vallès.

La hipòtesi d'un Riu-sec templer fou formulada per primer cop al començament del XIX per A. Bosch i Cardellach. L'argument, però, partia d'una suposició errònia: la confusió del castell de Barberà de la Conca (documentat com a templer) amb el de Barberà del Vallès (aliè al Temple). Malgrat l'aclariment d'aquest equívoc al final del XIX a partir de l'obra de J. Miret i Sans, la gran majoria d'estudiosos posteriors han continuat confonent els dos llocs.

L'any 1317, com quasi tots els béns de l'extingit orde del Temple, Riu-sec degué passar –tal com versemblantment es pot llegir en una consulta jurídica de 1759– a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Cal remarcar, però, que fins a l'aparició de documents nous relatius a aquesta pertinença de Riu-sec al Temple l'atribució serà hipotètica i basa-

da exclusivament en la pauta seguida arreu dels hospitalers com a beneficiaris dels dominis del Temple dissolt.

Amb els nous senyors l'església de Sant Pau esdevingué un priorat, una mena de parròquia que no depenia del bisbe sinó del comanador territorial. És més que probable que la condició de priorat derivés del fet que amb els templers Sant Pau hagués estat església de patronatge de l'orde. Al llarg de l'article es proporcionen dades documentals sobre el domini de l'orde del Hospital i es remarca que, els santjoanistes, contràriament a l'opinió que s'ha divulgat en els darrers temps, conservaren la senyoria (o bona part) sobre Riu-sec fins a la fi dels senyories.

Espero, amb aquest article, haver col·laborat a fer conèixer millor la història templera i hospitalera de Sant Pau de Riu-sec. Els excel·lents treballs de recerca arqueològica i d'història de l'art que s'hi han dut a terme en els darrers anys ho mereixien.³⁸ ●

265

37 A. BOSCH I CARDELLACH, *Memorias de Sabadell: segunda parte... op. cit.*, p. 253 i 254.

38 Aprofito l'avinentsa per agrair les atencions rebudes, en el decurs de l'elaboració d'aquest article, dels funcionaris del Museu d'Història que m'acompanyaren en la visita a Sant Pau i dels amics Alfred Mauri de Gelida i del personal de l'Arxiu Històric de Sabadell, per la bibliografia i altres consultes que els he fet.